

Мінка Т.П.

Університет митної справи та фінансів

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Статтю присвячено проблемам застосування міжнародних стандартів доступу до правосуддя окремих категорій осіб з інвалідністю. У статті розглядаються проблеми правозастосування міжнародних стандартів доступу до правосуддя у справах щодо захисту прав військовослужбовців та військовозобов'язаних, які отримали інвалідність внаслідок війни. У статті зазначається, що міжнародні стандарти у сфері судочинства сформувалися під впливом тривалого історичного розвитку та функціонування судового процесу в різних країнах, вони є результатом взаємодії між країнами зі стійкими демократичними традиціями, де пріоритетом є права та свободи людини і громадянина, а також ефективні судові процедури для їх захисту та реалізації. Це надає міжнародним стандартам важливого значення у питаннях захисту прав і свобод осіб, які звертаються до суду, адже саме міжнародні стандарти є основою здійснення та спрямування правосуддя. Обґрунтовується, що для вирішення проблеми покращення гарантії доступності правосуддя у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних, у тому числі і тих, які отримали інвалідність внаслідок війни, суди повинні звертатися до цих стандартів. При цьому суди також повинні застосовувати вимоги, закріплені міжнародними нормативно-правовими актами. Дотримання цих вимог сприяє забезпеченню доступу до правосуддя у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних, у тому числі й тих, які отримали інвалідність внаслідок війни. У статті аналізується судова практика розгляду публічно-правових спорів, пов'язаних із захистом прав військовослужбовців та військовозобов'язаних, які отримали інвалідність внаслідок війни. Робиться висновок, що при розгляді та вирішенні публічно-правових спорів, пов'язаних із захистом прав військовослужбовців та військовозобов'язаних, у тому числі й тих, які отримали інвалідність внаслідок війни, адміністративні суди мають дотримуватися цього стандарту у сфері судочинства, використовуючи і застосовуючи як джерело права міжнародні нормативно-правові акти.

Ключові слова: міжнародні стандарти, правосуддя, доступ до правосуддя, захист прав осіб з інвалідністю, військовослужбовці, що отримали інвалідність.

Постановка проблеми. Міжнародні стандарти у сфері судочинства сформувалися під впливом тривалого історичного розвитку та функціонування судового процесу в різних країнах. Вони є результатом взаємодії між країнами зі стійкими демократичними традиціями, де пріоритетом є права та свободи людини і громадянина, а також ефективні судові процедури для їх захисту та реалізації. Це надає міжнародним стандартам важливого значення у питаннях захисту прав і свобод осіб, які звертаються до суду, адже саме міжнародні стандарти є основою здійснення та спрямування правосуддя. Тому для вирішення проблеми покращення гарантії доступності правосуддя у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних, у тому числі і тих, які отримали інвалідність внаслідок

війни, суди повинні звертатися до цих стандартів. При цьому суди також повинні застосовувати вимоги, закріплені міжнародними нормативно-правовими актами. Дотримання цих вимог сприяє забезпеченню доступу до правосуддя у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання застосування загально визнаних норм та стандартів при здійсненні адміністративного судочинства привертало увагу багатьох вчених, серед яких варто виділити таких, як Я. Берназюк, І. Верба, Д. Гнеп, О. Губська, В. Ільков, О. Стародуб, М. Шуміло та ін. Однак, сьогодні недостатньо висвітленими в науці залишаються питання застосування міжнародних стандартів розгляду публічно-правових спорів,

пов'язаних із захистом прав військовослужбовців та військовозобов'язаних, які отримали інвалідність внаслідок війни.

Мета статті – висвітлити окремі питання застосування міжнародних стандартів розгляду публічно-правових спорів, пов'язаних із захистом прав військовослужбовців та військовозобов'язаних, які отримали інвалідність внаслідок війни.

Виклад основного матеріалу. Вимоги доступу до правосуддя впливають із змісту Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року. Крім того, у світовій практиці існує низка міжнародних нормативно-правових актів, що також регулюють ці питання. Зокрема, серед них виділяється Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи, яка визначає заходи для полегшення доступу до правосуддя. Також важливими є Резолюція (76) 5 Комітету Міністрів Ради Європи щодо безоплатної правової допомоги у цивільних, господарських і адміністративних справах, Резолюція (78) 8 про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації, Рекомендація № R (93) 1 про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення, а також інші документи щодо доступу до судової системи тощо.

Право на доступ до правосуддя та справедливий судовий розгляд є основними принципами демократичного суспільства, які гарантовані статтею 6 Європейської конвенції з прав людини.

Ці та інші міжнародні стандарти визначають різні аспекти забезпечення права особам на доступ до суду та надають рекомендації для країн-членів Ради Європи. Важливо відзначити, що дотримання цих стандартів є ключовим елементом забезпечення ефективного і справедливого функціонування судових систем у різних країнах.

Міжнародні стандарти спеціально визначають право на судовий захист для військовослужбовців та військовозобов'язаних, також тих, які отримали інвалідність внаслідок участі у бойових (наприклад, Женевські конвенції про захист жертв війни від 12.08.1949 року і Додаткові протоколи до них, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Женевська конвенція про покращення становища поранених і хворих у діючих арміях). Вони також встановлюють ряд вимог до судових процедур, включаючи незалежність, неупередженість, професіоналізм та створення суду на підставі закону. Вони встановлюють необхідність дотримання мінімальних процесуальних

гарантій та встановлюють специфічні вимоги для проведення правосуддя у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних, у тому числі й тих, які отримали інвалідність внаслідок участі у бойових діях.

У справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних, у тому числі й тих, які отримали інвалідність внаслідок участі у бойових діях, міжнародні нормативно-правові акти, які визначають стандарти у сфері судочинства та доступу до правосуддя, можна класифікувати на групи. По-перше, це акти, які встановлюють стандарти для полегшення доступу до правосуддя у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних. По-друге, це акти, які гарантують належну процедуру розгляду та вирішення публічно-правових спорів, пов'язаних із захистом прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних в адміністративних судах, у тому числі й тих, які звертаються за захистом щодо встановлення інвалідності. По-третє, це міжнародно-правові акти, які визначають соціальний та правовий захист осіб з інвалідністю.

Якщо звернутися до судової практики, то вона свідчить про те, що у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних питання доступу до правосуддя пов'язані із відмовою у праві на звернення до суду, або з претензіями, що стосуються складних адміністративних процедур, які ускладнюють звернення до адміністративного суду, хоча останнє є доступним; або відсутність можливості подати позов до суду, у тому числі у соціальних спорах, військових, які отримали статус особи з інвалідністю, в аспекті застосування строків звернення до суду.

Для прикладу можна привести такі справи. 22 березня 2023 року Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові по справі №290/289/22-ц зробив висновок, що вимоги жінки про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу з чоловіком, який загинув під час участі у бойових діях та забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і стримуванні збройної агресії РФ, не підлягає вирішенню у порядку цивільного судочинства. В іншій справі № 400/6754/23 позивач звернулася до Миколаївського окружного адміністративного суду з позовом про встановлення факту проживання однією сім'єю. Звернення з таким позовом

саме до адміністративного суду позивач обґрунтовує висновками Верховного Суду, які викладені в постанові від 22.03.2023 р. по згаданій вище справі № 290/289/22-ц. Однак, як вказав Миколаївський окружний адміністративний суд в ухвалі від 12 червня 2023 року, «рішення Верховного Суду по справі № 290/289/22-ц, яким фактично внесено зміни до предметної юрисдикції адміністративних судів, не може підмінити собою норми процесуального закону. З урахуванням викладеного, суд вважає, що даний спір має бути розглянутий за правилами цивільного судочинства». Аналогічного висновку дійшов Чернівецький окружний адміністративний суд в ухвалі від 28 червня 2023 року по справі №600/4354/23-а [1].

У зв'язку з чим виникають питання, чи не є вказані рішення судів перешкодами у доступі до правосуддя? На нашу думку, суди при вирішенні відповідних спорів мають широко використовувати у своїх рішеннях міжнародні стандарти доступу до правосуддя.

Для прикладу можна привести ще справу, за позовом до військової частини про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії щодо здійснення перерахунку грошового забезпечення та виплати грошової компенсації. Ухвалою Харківського окружного адміністративного суду від 19 жовтня 2022 року позовну заяву залишено без руху, а 31 жовтня 2022 року повернуто позивачу у зв'язку з тим, що позивачем не було надано докази, які підтверджують його позовні вимоги [2].

Суд апеляційної інстанції не погодився з висновками суду першої інстанції та визнав порушення права на доступ до правосуддя, обґрунтовуючи свої висновки з посиланням на те, що повернення позовної заяви з формальних підстав унеможливає доступ позивача до правосуддя для повного захисту своїх прав та інтересів шляхом судового розгляду справи [2].

У мотивувальній частині суд апеляційної інстанції зазначив, що право на ефективний засіб юридичного захисту гарантовано ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в якій зазначається: кожен, чий права та свободи, визнані в Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі. Відповідно до правової позиції, викладеної в рішеннях Європейського суду з прав людини від 13.01.2000 по справі «Мірагаль Есколано та інші проти Іспанії» та від 28.10.1998 по справі «Перес де Рада Каваніллес проти Іспанії», надто суворе тлумачення внутрішніми судами процесуальної норми може при-

звести до позбавлення заявників права доступу до суду і завадити розгляду їхніх позовних вимог, що є порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Враховуючи зазначене, колегія суддів дійшла до висновку, що судом першої інстанції при постановленні ухвали про залишення позовної заяви без руху, а в подальшому оскаржуваної ухвали про повернення позовної заяви ОСОБА_1, порушено право позивача на звернення до суду за захистом його прав, свобод та інтересів, передбачених ст. 4 КАС України, а також ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист права людини і основоположних свобод, згідно з якою кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків [2].

Таким чином, зазначений вище приклад свідчить про те, що суд, при прийнятті рішення використовував не суто формальні приписи закону, а керувався вимогами забезпечити особі право на доступ до правосуддя.

Можна привести чисельні рішення Верховного Суду, що стосуються захисту прав військовослужбовців, які отримали інвалідність під час війни.

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду висловився щодо надання статусу інваліда війни, зазначивши у постановках від 06.09.2018 № 357/4304/17, від 11.12.2018 у справі № 279/5503/16-а, від 03.10.2019 у справі № 357/4323/17, від 10.10.2019 у справі № 357/2444/17, від 09.12.2021 у справі № 279/5800/16-а40 про те, що незважаючи на те, що частина перша та пункт 1 частини другої статті 7 Закону № 3551-ХІІ передбачають надання статусу інваліда війни особам, які стали інвалідами внаслідок захворювання, одержаного під час захисту Батьківщини, а у пункті 11 частини другої статті 7 цього Закону законодавець не передбачив такої підстави надання статусу інваліда війни, – права позивача мають бути захищені шляхом застосування до спірних правовідносин аналогії закону, а саме: частини першої та пункту 1 частини другої статті 7 Закону № 3551-ХІІ, відповідно до положень яких до інвалідів війни належать особи з числа військовослужбовців діючої армії та флоту, партизанів, підпільників, працівників, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язаних з перебуванням на

фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, визнаних такими законодавством України, в районі воєнних дій, на прифронтових дільницях залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період громадянської та Великої Вітчизняної воєн або з участю в бойових діях у мирний час [3].

Важливого значення у розгляді справ про захист прав осіб, які внаслідок війни отримали інвалідність мають міжнародні стандарти та принципи судочинства. Так, якщо ми звернемося до законодавства, яке регулює питання соціального захисту військовослужбовців, у тому числі у питаннях встановлення інвалідності, соціальних та пенсійних виплат, то можна констатувати, що воно є недосконалим, суперечливим та таким, що постійно змінюється. Що в свою чергу обумовлює адміністративні суди при розгляді відповідних публічно-правових спорів керуватися верховенством права, принципами справедливості та доступу до правосуддя, правової визначеності тощо.

За висновками Верховного Суду, викладеними у постанові від 17.01.2022 у справі № 806/1717/1699, право на отримання одноразової грошової допомоги безпосередньо пов'язане з датою встановлення інвалідності та, відповідно, визначається положенням законодавства, яке було чинним саме на той момент, та встановлювало, зокрема, порядок отримання та розмір такої допомоги. Наступна зміна законодавства не впливає на порядок отримання, розмір допомоги тощо, і це відповідає принципу правової визначеності

як складової принципу верховенства права, та, відповідно, не призводить до ситуації, за якої особа, якій встановлена інвалідність, у подальшому внаслідок внесення змін до законодавства втратить таке право взагалі або їй буде зменшено розмір відповідної допомоги. У разі встановлення інвалідності особі, захворювання якої пов'язане з виконанням обов'язків військової служби, а не із проходженням служби в органах внутрішніх справ, обов'язок призначити та виплатити одноразову грошову допомогу покладається саме на Міністерство оборони України [3].

Висновки та перспективи. Отже, право на доступ до правосуддя є одним з основних та невідчужуваних прав людини. В різних міжнародно-правових документах, що належать до сфери захисту прав людини та громадянина, це право конкретизується та закріплюється як загальноприйнятий стандарт. Тому при розгляді та вирішенні публічно-правових спорів, пов'язаних із захистом прав військовослужбовців та військовозобов'язаних, у тому числі й тих, які отримали інвалідність внаслідок війни, адміністративні суди мають дотримуватися цього стандарту у сфері судочинства, використовуючи і застосовуючи як джерело права міжнародні нормативно-правові акти. Сьогодні також потребують подальших наукових досліджень питання реалізації міжнародних стандартів при розгляді адміністративними судами публічно-правових спорів, пов'язаних із захистом соціальних, пенсійних, житлових прав військовослужбовців, які отримали інвалідність під час війни.

Список літератури:

1. Цивільних дружин загиблих військових, які намагаються встановити факт проживання однією сім'єю, відіслали судитися до адмінсудів – але адмінсуди вважають, що це не їх юрисдикція URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/281338-grazhdanskikh-zhen-pogibshikh-voennykh-pytayuschikhsya-ustanovit-fakt-prozhivaniya-odnoy-semey-otoslali-suditsya-v-adminsudy-no-adminsudy-schitayut-cto-eto-ne-ikh-yurisdiksiya>
2. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 16 березня 2023р. Справа № 520/8643/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109598387>
3. Захист прав ветеранів АТО/ООС інших військовослужбовців адміністративними судами України. Посібник. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/230212_1747_ZPV_prew_130223.pdf.

Minka T.P. INTERNATIONAL STANDARDS OF ACCESS TO JUSTICE FOR CERTAIN CATEGORIES OF PERSONS WITH DISABILITIES: PROBLEMS OF LAW ENFORCEMENT

The article is devoted to the problems of applying international standards of access to justice for certain categories of persons with disabilities. The article examines the problems of law enforcement of international standards of access to justice in cases, regarding the protection of the rights of military servicemen and conscripts who received disabilities as a result of the war. The article notes that international standards in the field of justice were formed under the influence of the long historical development and functioning of the judicial

process in different countries, they are the result of interaction between countries with stable democratic traditions, where the rights and freedoms of a person and a citizen, as well as effective judicial procedures, are a priority for their protection and implementation. This gives international standards an important importance in matters of protection of the rights and freedoms of persons who apply to the court, because international standards are the basis for the implementation and direction of justice. It is substantiated that in order to solve the problem of improving the guarantee of access to justice in cases related to the protection of the rights, freedoms and interests of military personnel and conscripts, including those who received a disability as a result of the war, the courts should refer to these standards. At the same time, the courts must also apply the requirements established by international legal acts. Compliance with these requirements contributes to ensuring access to justice in cases related to the protection of the rights, freedoms and interests of servicemen and conscripts, including those who have been disabled as a result of the war. The article analyzes the judicial practice of consideration of public legal disputes related to the protection of the rights of military servicemen and conscripts who became disabled as a result of the war. It is concluded that when considering and resolving public legal disputes related to the protection of the rights of military servicemen and conscripts, including those who received a disability as a result of the war, administrative courts must adhere to this standard in the field of judicial proceedings, using and applying international legal acts as a source of law.

Key words: *international standards, justice, access to justice, protection of the rights of persons with disabilities, disabled servicemen.*